

ДАРОВИТОСТ И КРЕАТИВНОСТ – ИЗАЗОВИ И ДИЛЕМЕ

*Грозданка Гојков, Александра Гојков-Рајић и Александар Стојановић
(2018). Београд: Српска академија образовања, стр. 348.*

Постмодерно мишљење, са плурализмом као значајном одредницом савремених трендова, боји контекст педагошких и дидактичких промишљања, отвара нова питања и дилеме, али и перспективе обликовања, редефинисања односа педагогије и примарне науке из које је потекла и од које се отуђила – филозофије. Постмодерна рефлектује нови однос филозофије и педагогије, који се сада темељи на прагматичним захтевима, на рационалним и економски усмереним интересима профита. Знање које је некада било утемељено на филозофским, егзистенцијалним питањима и вредностима плуралистички токови постмодерне своде на формализам, индивидуализам, економизам. Морални аспекти се релативизују као и научни карактер педагогије и образовања, а учење и знање дефинишу се кроз нове функције, стандардизацију и тоталитарна правила.

Како се ове сложене промене одражавају на даровитост и даровите ученике? На којим начелима

обликовати курикулум у сложеном и културном контексту садашњости, у коме дидактичко клатно стално шета, од дидактике усмерене ка садржајима – дидактике образовања, ка дидактици која се заснива на индивидуализацији, интеракцији, односима у процесу учења и поучавања – тзв. дидактици односа, предмет је студиозне анализе креативног тима истраживача и аналитичара који чине професори др Грозданка Гојков, др Александра Гојков-Рајић и др Александар Стојановић. Кроз три поглавља и више десетина појединачних анализа монографије *Даровитост и креативност – изазови и дилеме* аутори су анализирали проблем даровитости, од идентификације, фактора, теорија развоја даровитости, преко холистичког приступа сврси, моралности, систему моралних вредности, моралног васпитања и саморегулација, интеркултурне сензитивности, креативних карактеристика когнитивног и метакогнитивног стила даровитих, са критичком и студиозном анализом постмодерног

контекста и плурализма приступа и парадигми које из различитих углова и перспектива приступају даровитости. Текстови су брижљиво одабрани, чине компактну целину посвећену дидактичким питањима феномена даровитости и креативности, уређени по областима, са прегледима налаза актуелних истраживања самих аутора студије, са обимном, референтном страном и домаћом литературом. Студија представља значајан извор нових информација, отвара нову перспективу педагошкој и дидактичкој мисли и даје јаснију слику битисања даровитих у реалном окружењу и помаже онима који желе боље да упознају суштину и тајну даровитости и да на њу одговоре примеренијим стратегијама и поступцима.

Дискусију и промишљање о полазним премисама, индикаторима, стваралачким перформансама, природи и својствима феномена даровитости и даровитих аутори су утемељили студиозном анализом концепата бројних теорети-

чара: Андерсона, Спирмана, Терстона, Катела, Гарднера, Векслера, Гањеа, Термана, Голтона, Галагера, Пијажеа, Гаљперина, Газела, Џексона, као и аутора неопијажеовске школе – Пората, Грифина, Кејса, Фишера, Пипа, Глоберсона... Теоријске анализе аутори су продубили аутентичним истраживачким налазима добијеним учешћем у европском истраживачком пројекту који се бавио раном идентификацијом даровитих (*Project for an Early Identification of Gifted Pupils*) и који је имао за циљ да на основу постигнућа према одређеним варијаблама (ходање, говор, читање, рачунање) идентификује даровите на раном предшколском узрасту. Полазиште овог истраживања је да се већ на раном предшколском узрасту могу идентификовати даровити на основу перформанси везаних за полазне варијабле (у смислу: познавање слова са ..., бројање са ..., познавање боја ..., читање са ... четири године), па тиме предвидети и високе интелектуалне способности. Пројекат је, осим основних истраживачких налаза о раној идентификацији даровитих, својим нуспродуктима још више отворио сложена и готово недокучива питања ове области: *Шта је то што код неких ствара могућности да се манифестује даровитост још на раном узрасту?* Одговоре на ово и друга изузетно сложена питања о томе да ли даровити следе исте развојне фазе као и друга деца или природа њихове стазе може бити квалитативно другачија аутори су аналитички и аргументовано промишљали приказом теоријских модела даровитости – *развојној ирисцији схваћању даровитости, модларне теорије, интјерисаној*

модела даровитости. Важан прилог овим анализама проф. Г. Гојков дала је критичким и студиозним импликацијама наведених теоријских конструката на дидактику и друге научне дисциплине како би се, научним приступом оптимално ишло у сусрет развојним потребама даровитих и помогло им у реализацији потенцијала. Ово би била драгоцену помоћ наставницима да квалитетније обликованим наставним планом успешније планирају активности и помогну ученицима да буду испред својих способности. Ауторка Гојков критички закључује да, и поред свих истраживачких налаза бројних теоретичара, остаје, нажалост, горак утисак да су неопходни индикатори за поуздана налажења у настави скривени, па тиме често изостаје и примерена подршка даровитим ученицима. Или је то, како иста ауторка опажа, и на радост, јер се отвара простор за нове истраживачке подухвате који ће из других теоријских позиција и дискурса сагледавати ова питања и откривати нове податке, неопходне за јасније сагледавање феномена даровитости и конкретан, практични приступ даровитим ученицима.

Холистички приступ комплексном феномену даровитости и даровитих, са фокусом на разумевање специфичних развојних потреба даровитих, на димензији моралног васпитања, на систему моралних вредности, развоју моралне аутономије, социјалних интеракција и аспирација родитеља, као фактора развоја даровитих ученика, у студији је посебно анализирао проф. А. Стојановић. Могућа решења многобројних дилема у оквиру савремених теорија мо-

ралног васпитања и дидактичког приступа даровитима аутор налази у простору „педагогије дискурса“, савремене васпитне концепције која у први план истиче аутономију могућег преузимања одговорности у различитим ситуацијама. Уз искључење индоктринације, што је значајно у педагошком раду са даровитима, аутор сматра да је даровите могуће водити ка практичном преузимању одговорности и заједничком доношењу одлука, и да је могуће развијати њихов сензибилитет за решавање проблема, али и за суптилније етичке упитности – за праведност, бригу, истинољубље, хуманост, истрајност, марљивост, пожртвованост... Дискурс увек садржи и трагање за уопштеним принципима, за начинима решавања проблема из различитих перспектива, за шта, према мишљењу проф. А. Стојановића, даровити имају више потенцијала од просечне популације. Такође, аутор сматра да су досадашња објашњења моралности, укључујући и когнитивистичко, неоправдано запостављала улогу саморазумевања у домену моралног владања јер морална аутономија не значи само независност од ауторитета и преовлађујућих моралних уверења друштвене средине, него и способност појединца да се дистанцира од могућих извора сопствене пристрасности.

Проф. др А. Гојков-Рајић се у монографији студиозно и аналитички бавила истраживањем даровитих и учењем страног језика на раном предшколском и школском узрасту, али и студентима, могућностима обраде, рецепције књижевног текста као и системом вредности, како у немачкој књи-

жевности, тако и у настави немачког језика. Учење страног језика др А. Гојков-Рајић доводи у везу са аутономијом личности, самоостварењем, путем ка саморазвоју и одрастању у аутономији. Удаљавање од неохуманистичке ка утилитарној парадигми рефлектовало се, према налазима др А. Гојков-Рајић, и у функцији знања и учења страног језика. У области страног језика дошло је до промене метода и приступа, тако да су у настави присутни, како традиционалне граматичко-преводне методе, преко директне, аудио-оралне, структурално глобалне, аудио-визуелне методе, до комуникационог и акционог приступа. Ставове и морална начела у Нестројевим драмама ауторка је посматрала из дискурса етике и моралног васпитања. У својим анализама ауторка се критички осврће на данас присутну праксу учења страног језика, у којој су ужурбаност и темпо живота готово избацили из употребе књижевне текстове. Ауторка се снажно и аргументовано залаже за анализу књижевних текстова у учењу страног језика и истиче да књижевни, уметнички и стваралачки текстови богате ширину и дубину учења страног језика, подижу квалитет наставе страног језика, што је посебно важно ученицима који се истичу својим способностима, интересовањима, креативношћу, знатижељом. У том смислу, др А. Гојков-Рајић пледира потребу за организовањем адекватне, динамичке, изазовне наставе страног језика, која би задовољила потребе даровитих ученика, пратила њихов мисаони темпо. Ауторка предлаже и могућа решења проблема интегрисања даровитих у нехомогена

одељења као и практичне примере организовања адекватне и изазовне наставе страног језика, примерене квалитету учења даровитих ученика, без ремећења рада целог одељења. Као једну од могућности за мотивисање и брже напредовање језички даровитих ученика, за више домете персонализације и више аспекте остваривања нивоа квалитета наставе и учења страног језика ауторка наводи и примену нових информационих технологија и интернета.

Вредан део монографије односи се на студиозну анализу проф. др Г. Гојков која прати релације модерне и постмодерне, основне карактеристике постмодерне значајне за педагогију, утицај постмодерне на науку, учење, мишљење, знање, дидактику даровитих, обликовање курикулума, одвајање знања од процеса образовања... Темељну одредницу постмодерне ауторка налази у плурализму, у алармантном скретању система вредности који је био утемељен на филозофији егзистенције, на идеалу истине, ка савременим трендовима који у фокус стављају прагматистичке, економске интересе. Свођење друштвеног развоја и целине друштвене егзистенције на функцију „економске рационалност“, изражене интересом и профитом, довело је до посматрања знања као робе. Постмодерна је знање одвојила од процеса образовања, а педагогију од своје суштине утемељене на филозофским димензијама схватања сврхе и улоге знања, са уским утилитарним одредницама. Образовном сценом овладао је индивидуализам, занемарени су морални аспекти образовања, оријентација ка ефикасности и успеху постала је

најпризнатија вредност, резултати рада добили су потрошачку конотацију те је тако и знање, као остварење образовања, постало „роба“ коју треба пласирати на тржиште. Детаљним и критичким прегледом перспектива постмодерне др Г. Гојков наглашава да је немогуће доћи до научног и прихватљивог консензуса када се ради о *знању*, његовој улози и месту у компликованом, плуралистичком, непрегледном, амбивалентном контексту. Утеху, како сматра ауторка, није могуће наћи ни у пуком интерпретативизму, који се дегенирише у нихилизам, у коме празним деконструкцијама оспоравамо социјално порекло сопственог бића. У чињеници да се филозофија повукла са терена педагогије и да се педагогија окренула практицизму др Г. Гојков види знак да је на сцену ступила нека друга филозофија, чије утицаје тек треба сагледати, и да би се односом постмодерне, педагогије и филозофије васпитања и образовања, њиховим утицајем на педагошку праксу, посебно на наставу, требало много више бавити.

Вредан прилог студији представљају емпиријске валидације премиса које су маркиране у теорији, а које прате креативне карактеристике когнитивног стила и метакогницију даровитих. У литератури налазимо да се метакогниција често повезује са даровитишћу, да се преплиће са когницијом, а да се васпитање метакогниције сматра начином манифестовања еманципацијских ознака дидактичког процеса. Подстакнути овим теоријским поставкама као и често потврђиваном блиском везом између метакогниције и даровитости

као и истицањем значаја метакогниције за ефикасност у решавању проблема аутори студије су извели бројна експловативна истраживања која су проверавала ове али и друге провокативне налазе бројних иностраних аутора. У експловативном истраживању гимназијалаца, студената, ученика са високим интелектуалним потенцијалима аутори студије критички запажају да се о метакогнитивним способностима доста зна, али да емпиријске потврде говоре да теоријске поставке и питања значајна за разумевање одредница, како метакогниције, тако и когнитивног стила даровитих појединаца, ипак нису конзистентне, и не објашњавају појаву и функционисање ових конструката до краја. Аутори закључују да и тако широким конструктима, као што су когнитивни стил и метакогниција, листа фактора који учествују у конструисању нових знања није исцрпљена, јер знање не зависи од општих когнитивних структура, него се у процесу учења укључују стратегије, конструкције и деконструкције, интерактивни процеси претходних концепција које су препрека за нове нивое организације идеја, те да се у процесу учења, усвајања знања и решавања проблема укључују и многе мултифункционалне и плуриконтекстуалне активности које мобилизују више нивоа менталне организације, којих појединац који учи често није свестан. Без обзира на бројне теоријске и истраживачке налазе, ауторски тим, ослањајући се на властите истраживачке налазе, тврди да дидактика још нема јасне и недвосмислене одговоре на питања рада са даровитима, о њихо-

вим индивидуалним разликама, о могућностима подстицаја развоја, о адекватности одређеног стила вођења у односу на сазнајне потребе даровитих појединаца. У том смислу, наставник је у сталној, утопијској ситуацији подстицања стваралачких потенцијала ученика, формирања флексибилних структура знања, упознавања са особеностима и карактеристикама когнитивних стилова појединаца, њиховим респектовањем и постављањем у шири контекст нивоа обдарености, за које треба обликовати и погодне срединске околности. О свим наведеним констатацијама може се, према сугестијама аутора, даље расправљати из угла конструктивистичких приступа, те да би конструктивистичка теорија могла бити у основи дидактичких промишљања и учења у настави, посебно због свог подржавања индивидуалног приступа ученицима. Наглашена димензија конструктивизма у дидактичким истраживањима, према речима ауторског тима, отвара нове аргументе у објашњавању контроверзних теоријских елаборација и методолошке ваљаности инструмената којима се ови сложени конструкти проучавају.

Важан простор студије др Г. Гојков је посветила анализи комплексне конструкције *моралности*, културној и историјској димензији моралности, утемељеној у појмовним, теоријским идејама и емпиријским поставкама Фримана, Пијажеа, Колберга, Ајзенка, Шварца, Фројда, Маслова, Гарднера, Морана, Ериксона, Пиечовског. У фокусу промишљања ауторке је морално саморегулисање даровитих, анализа емоционалних ком-

понената моралне даровитости и интраперсонална интелигенција. Ауторка истиче емпатију као аспект моралне оријентације али и *сврху*, смисао живота, снагу воље, којом би морално даровити требало да зраче и посредују позитиван, просоцијалан однос и допринос друштву. Ауторка Гојков анализира значај сврхе, смисла живота за психолошки развој и стабилност појединца и поставља питање зашто велики број особа не успева да достигне интраперсоналну интеграцију. Ауторка посматра досадашње методолошке дизајне у истраживању суодноса даровитости и моралности, значаја моралности за успех даровитих током студирања, односно проверава тезу о постојању синергије интелекта и моралности код даровитих, компатибилности моралности и даровитости, односно етичког и интелектуалног.

Експловативно истраживање које је водила др Г. Гојков потврдило је статистички значајну везу даровитости и моралности, посебно када се ради о *поштовању себе* као предиктора успеха на студијама, као и о јачем присуству саморазумевања, последнијег самосхватања као критичке способности која води ка академским постигнућима. Ови моменти опредељују ауторку ка закључцима о постојању синергије интелекта и моралности код даровитих студената, а тиме и о значају њиховог епистемолошког развоја, односно компатибилности моралности и даровитости. Ауторка такође наглашава и опрез у тумачењу добијених резултата, јер ова веза објашњава тек петину варијансе, што значи да не мора увек интелектуална дарови-

тост да подразумева и моралну даровитост. Стога ауторка практичну апликацију својих истраживачких налаза види у потреби за јачим наглашавањем моралности у васпитању, посебно у образовању, јер чак и ако прихватимо могућност да је моралност један *облик* даровитости, то не умањује етички императив повезаности даровитости са моралним понашањем. Уколико ово изостане, доводи се у питање постојање димензије хуманости, а без хуманости човечанству може да се догоди несрећа слична преживљеном Холокаусту.

Највреднији део студије је стална тежња ауторског тима да се у читаоцима пробуде и отворе бројна питања, тежња да се превазиђе методолошка заблуда, по којој је могуће емпиријским путем сагледати, обухватити, операционализовати сву комплексност феномена даровитости. Стварност даровитости и даровитих комплекснија је, како тврде аутори, од домета примењене методологије, па је готово недоступно доћи до неких општих

закључака, јер се основне линије овог феномена трасирају пре интуитивно, флуидно него индуктивно, емпиријски. Ауторски тим предлаже да у овај простор сложености уведемо компоненту *случајности*, јер у скептичном трагању за методолошким могућностима истраживања комплексних појава даровитости и талената и многи други аутори (нпр. Гање) случајност истичу као значајан фактор у целокупном људском развоју. Тиме, имплиците, остављамо простор сталним, новим, продубљенијим истраживањима и промишљањима, која тек треба да дођу до корена савршенства и даровитости.

Студија *Даровитости и креативности – изазови и дилеме* ауторског тима који чине професори др Грозданка Гојков, др Александра Гојков-Рајић и др Александар Стојановић маркирала је и дотакла бројне аспекте значајне најпре за само разумевање, за примерен приступ, сагледавање могућности, а потом и за смислени раст и развој појединаца који се одликују богат-

ством потенцијала и дарова. И поред драгоцених налаза и експертизе, ауторски тим оставља читаоце пред бројним и отвореним могућностима самоиспитивања, самоанализе, властитих промишљања и удубљивања у оно што се зна и што је откривено, али још више у неиспитане просторе тајни даровитости и даровитих. Управо у сусрету спознатог и тајанственог, откривеног и онога што још чека хеуристичко искуство трагаоца, произилази, како нам сами аутори обећавају, богато, аутентично, властито путовање уз „степенице ума“, стварање „концептуалног моста“ и „концептуалног премештања“ сопствених развојних нивоа и могућих блокада, не би ли бољим увидом у властите способности и могућности јасније сагледали и велику тајну природе и феномена даровитости и креативности.

Милица Ј. Андевски

*Филозофски факултет,
Универзитет у Новом Саду*